

УДК 347.97

Наталія Поліщук,магістрант юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВІ ДО СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ: ПОРІВНЯННЯ ІЗ ЗАРУБІЖНИМ ДОСВІДОМ

Стаття присвячена дослідженню юридичної природи інституту провадження в справі до судового розгляду. Проаналізовано норми Цивільного процесуального кодексу України, які врегульовують порядок проведення цього провадження, а також норми іноземних законодавчих джерел у частині регулювання стадії підготовки до судового розгляду в цивільному процесі. Особлива увага приділяється питанням обов'язковості й самостійності цієї стадії цивільного процесу в Україні та зарубіжних країнах. У статті виявлено основні теоретичні і практичні проблеми, що мають місце на стадії провадження до судового розгляду в цивільному процесі України, а також знайдено шляхи вирішення даних проблем на основі аналізу іноземного досвіду.

Ключові слова: провадження в справі до судового розгляду, стадія, підготовка справи до судового розгляду, цивільний процес, попереднє судове засідання.

Постановка проблеми. Завданнями цивільного судочинства відповідно до статті 1 Цивільного процесуального кодексу України є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Сприяти досягненню цього завдання покликаний цивільний процес, що складається з окремих стадій, серед яких особливе місце займає стадія провадження до судового розгляду, регламентована розділом III главою 3 Цивільного процесуального кодексу України.

Будучи основою судового розгляду справи, стадія провадження до судового розгляду покликана забезпечити досудове врегулювання спору (примирення сторін) та підготовку справи до судового розгляду з метою уникнення порушення принципів змагальності та рівності сторін; уникнути невинуватих затримок у розгляді, що зрештою може призвести до порушення розумних строків розгляду справи тощо.

Доцільно звернутися до досвіду іноземних країн, в яких законодавство щодо стадійності судового процесу в цивільних справах має тривалішу практику застосування. Франція, Німеччина, Англія, США – це ті країни, в яких, відповідно до статистики правозахисних організацій, стандарти захисту прав і свобод людини є одними з найвищих у світі. Крім того, з огляду на підписання Україною Угоди

про асоціацію з Європейським Союзом актуалізуються дослідження стандартів цивільного судочинства країн Європейського Союзу.

Таким чином, актуальність теми дослідження обумовлена як теоретичним, так і практичним значенням, оскільки вивчення поняття, меж та змісту стадії провадження до судового розгляду і виявлення наявних недоліків законодавства та шляхів їх усунення є невід'ємним складником реформування відправлення правосуддя у цивільних справах в Україні.

Розглядуваній проблемі присвячені роботи О.С. Захарової, О.О. Грабовської, Д.Д. Луспеніка, І. Н. Лук'янова, П.В. Логінова, В.І Тертишнікова, М.К. Треушнікова, С.Я. Фурси, К.С. Юдельсона, Н.Л. Бондаренко-Зелінської.

Однак залишаються дискусійними питання правової природи провадження у справі до судового розгляду, його місця в цивільному процесі України, завдань суду під час вчинення процесуальних дій і їх послідовності, можливостей суду щодо врегулювання спору до судового розгляду, необхідності розширення змісту стадії провадження до судового розгляду тощо.

Метою статті є дослідження основних теоретичних і практичних проблем, що мають місце на стадії провадження до судового розгляду в цивільному процесі України, а також виявлення шляхів вирішення даних проблем на основі аналізу іноземного досвіду.

Становлення стадії провадження у справі до судового розгляду відбувалося в межах загального розвитку цивільного судочинства на території України. Г.П. Тимченко вважає, що тенденції розвитку останнього найбільш помітні саме стосовно цієї стадії, а саме її еволюції від найпростіших форм, які були прообразом підготовки справи до детального закріплення в окремих розділах процесуальних законів [1, с. 142-146].

Новий етап розвитку стадії провадження у справі до судового розгляду пов'язаний із прийняттям у 2004 році Цивільного процесуального кодексу України. Так, на думку А. Г. Яреми та Г. І. Давиденка, главою 3 розділу III ЦПК України було фактично започатковано нову стадію цивільного процесу з попереднім судовим засіданням [2, с. 37]. Було істотно розширено зміст процесуальної діяльності суду на цій стадії процесу: зокрема, значення стадії провадження до судового розгляду як способу оптимізації цивільного процесу було розширено шляхом закріплення нового завдання суду – досудового врегулювання спору і права постановлення ухвали про закриття провадження у справі у разі укладення сторонами мирової угоди.

З моменту ухвалення ЦПК України до сьогодні норми щодо стадії провадження у справі до судового розгляду зазнали певних змін. Зокрема, істотні зміни були запроваджені з ухваленням Закону України «Про судоустрій і статус суддів» № 2453-VI від 07.07.2010, яким була визначена необов'язковість попереднього судового засідання (п. 4 ч. 5 ст. 122 і ч. 7 ст. 130 ЦПК України), зменшені деякі процесуальні строки (зокрема, щодо строків проведення підготовчого судового засідання), відбулися зміни окремих видів забезпечення позову тощо.

Незважаючи на те, що проведення попереднього судового засідання є необов'язковим відповідно до ст. 130 ЦПК України, це не виключає обов'язковості проведення підготовчих дій до розгляду справи у суді одноособово суддею з ухваленням відповідних процесуальних документів, а також вчинення певних процесуальних дій, зокрема сповіщення осіб щодо часу і місця проведення судового засідання [3, с. 27].

З огляду на зазначене, провадження у справі до судового розгляду називають: обов'язковою стадією цивільного процесу, яка являє собою сукупність процесуальних дій судді та учасників процесу, спрямованих на примирення сторін, а також на своєчасний і правильний розгляд і вирішення цивільної справи; самостійним етапом цивільного судочинства, що складається з низки процесуальних дій, які вчиняються після відкриття

провадження у справі з метою з'ясування можливості врегулювання спору до судового розгляду або забезпечення правильного та швидкого вирішення справи; важливою самостійною та обов'язковою стадією цивільного процесу, що являє собою сукупність процесуальних дій, здійснюваних суддею та особами, які беруть участь у справі, спрямованих на врегулювання спору до судового розгляду або забезпечення правильного та швидкого вирішення справи; стадією цивільного процесу, метою якої є з'ясування судом можливості вирішення справи без судового розгляду, а також здійснення процесуальних дій судом й особами, які беруть участь у справі, спрямованих на підготовку справи для правильного і своєчасного її вирішення у судовому засіданні [4, с. 251].

Слід сказати про термінологічну дискусію, що існує в літературі. Так, деякі вважають, що цю стадію коректніше називати саме «провадженням із підготовки справи до судового розгляду» чи «стадією підготовки справи до судового розгляду» [5, с. 145], або «провадження у справі до судового розглядання» [6, с. 363]. Терміном «підготовка справи до судового розгляду» оперував ЦПК 1963 року. Вважається, що термін «провадження з підготовки справи до судового розгляду», що пропонується деякими авторами, не відображає весь зміст цієї стадії, адже її завдання полягає не лише в підготовці справи до судового розгляду, що було характерно для процесу за ЦПК 1963, а також (і першочергово) у врегулюванні спору до судового розгляду. Крім того, його вживання доцільне з метою збереження єдності термінології в ЦПК України.

Як і в українському законодавстві, до судового розгляду іноземним процесуальним законодавством Німеччини, Франції, Англії, США передбачено вчинення сукупності процесуальних дій з метою забезпечення розгляду справи в судовому засіданні та винесення у ній правильного рішення і в розумні строки. Конкретний зміст підготовчої стадії в розглянутих країнах різниться, як і обсяг законодавчого регулювання цієї стадії.

Загалом цивільний процес Франції складається з трьох стадій:

- 1) порушення цивільної справи, включаючи підготовку справи до судового розгляду,
- 2) дослідження обставин справи (судове слідство),
- 3) винесення рішення [7, с. 73].

Основні підготовчі дії суду в цій країні полягають у такому. Після надходження позовної заяви секретар суду складає акт, у якому позивач вказує відповідача для якого в суд (ст. 55 ЦПК). Підписавши цей акт, від-

повідач вважається офіційно повідомленим про відкриття процесу. Відповідач, який був повідомлений про процес, набуває обов'язку з'явитися в суд, а також доручити ведення справи адвокату, про що необхідно повідомити позивача. Відповідно до ст. 757 ЦПК справа вважається прийнятою до провадження, коли одна або інша сторона повернула секретарю суду копію повідомлення. Після цього секретар суду призначає справу до слухання і заводить дос'є (ст. 726, 727 ЦПК). Голова суду вживає заходів із розподілу справи: направляє справу в одну з колегій і призначає день, коли можливо обговорити справу разом з адвокатами (ст. 758, 759 ЦПК). Сторони зобов'язані виконати протягом чотирьох місяців із дня їх сповіщення про процес всі формальності, пов'язані з порушенням справи [7, с. 74].

У Франції були введені судді з підготовки справи до судового розгляду: у 1971 р. – в судах великої інстанції, а в 1972 р. – в апеляційних судах. Голова суду може зобов'язати суддю з підготовки справи підготувати письмову доповідь, яку потім представляють на засіданні [7, с. 68]. Крім того, передбачена можливість проведення допитів свідків та експертів суддею, який здійснює підготовку цивільної справи, а на засіданні він представляє лише складені ним протоколи.

Окремим розділом (титолом) встановлені правила щодо посередництва під час провадження. Так, суддя, який розглядає справу, має право за згодою сторін призначити третю особу, перед якою ставиться завдання вислухати сторони, зіставити їхні позиції і надати їм допомогу в знаходженні вирішення конфлікту. В якості посередника суд може призначити фізичну особу або некомерційну організацію. Згідно зі ст. 131-2 ЦПК Франції посередництво може стосуватися всього спору або його частини. Його хід не позбавляє суддю компетенції розглядати дану справу, і він має право вжити інших заходів, які він вважатиме за потрібне [8].

Отже, підготовка справи до судового розгляду є невід'ємною стадією цивільного процесу Франції, яка, як правило, проводиться спеціальним суддею. Відмінною рисою цієї стадії у Франції є те, що законодавством передбачена можливість проведення допитів свідків та експертів суддею на стадії підготовки справи та не проведення їх повторного допиту під час судового засідання, де представляються лише складені попередньо протоколи. Крім того, ЦПК Франції детально врегульовує процедуру примирення сторін та посередництва в цій процедурі, яке структурно розміщено в загальних положеннях ЦПК.

УВ ЦПК Німеччини досить детально регулюються стадії цивільного процесу. Європейськими юристами висловлюється думка про більш прогресивний характер саме німецького законодавства. Структурно процесуальні дії з підготовки справи до розгляду включені до Книги другої, яка присвячена провадженню в судах першої інстанції (Verfahren in ersten Rechtszuzige) – ландгерихтах (суд землі) і амтсгерихтах (дільничний суд) (§ 253–591 ЦПК ФРН). Глава перша має назву «Провадження до винесення судового рішення».

Процес підготовки цивільних справ до судового розгляду в судочинстві Німеччини можна розділити на два етапи:

- а) діловодство по цивільних справах,
- б) підготовка справи до слухання в суді [7, с. 57].

Як і в ЦПК України, в законодавстві ФРН не встановлено чіткого строку щодо направлення позовної заяви відповідачу. Зазначений строк визначений як «негайно» (§ 271).

ЦПК Німеччини встановлено, що головуючий вирішує питання про підготовку справи до слухання шляхом призначення першого попереднього засідання з розгляду цивільного спору (засідання раннього терміну) (fruhester Termin) або про попередній письмовий розгляд справи (der schriftliches Vorverfahren) (§ 275-276). Розглядаючи «нескладні» і водночас невідкладні справи, суддя зазвичай призначає перше попереднє засідання для усного розгляду цивільно-правового спору, перевагою якого є можливість вже до розгляду справи в судовому засіданні порушити провадження про примирення сторін. У законодавстві строки його проведення визначені як «у найближчий час». Більше того, саме проведення такого засідання вважається доцільним у випадках, коли суд припускає, що, виходячи зі ступеня встановленості фактичних обставин у справі, спір може бути розглянутий і вирішений уже в цьому судовому засіданні [9, с. 68]. Але відповідно до § 272 спір вирішується у всебічно підготовленому розгляді в усній формі, яке має назву «основне засідання». Отже, проведенню попереднього судового засідання передують дії суду із «всебічної підготовки» до розгляду, до яких віднесено: отримання додаткових пояснень сторін щодо їхніх вимог та підготовчих процесуальних документів, зокрема призначення строку щодо пояснення певних пунктів; витребування документів чи довідок від державних органів; призначення особистої явки особи; виклик свідків, на які посилається одна зі сторін, і експертів на усний розгляд та ін. Сторони повідомляються про будь-яке таке розпорядження суду.

Після вчинених дій і ретельної підготовки цивільної справи на попередньому засіданні або під час попереднього письмового провадження суд призначає основне засідання. Безперечно, ЦПК ФРН передбачає також можливість укладення мирової угоди. Так, якщо в ході арбітражного розгляду сторони врегулюють спір, суд припиняє розгляд. На прохання сторін він фіксує це врегулювання у вигляді рішення на узгоджених умовах, якщо зміст мирової угоди не суперечить публічному порядку (*ordre public*). Таке рішення має таку ж силу, як і будь-яке інше рішення суду.

Отже, стадія до судового розгляду у Німеччині передбачає здійснення судом підготовчих дій шляхом призначення першого попереднього засідання з розгляду цивільного спору (засідання раннього терміну) або про попередній письмовий розгляд справи.

Цивільне процесуальне право Англії характеризується використанням специфічної форми підготовки справи до судового розгляду – наради з управління процесом. Підготовка справи до розгляду здійснюється під наглядом і керівництвом помічника судді (*master*). Основні процесуальні дії достатньо формалізовані в Англії.

У США саме сторони є найбільш активними учасниками процесу як у судовому засіданні, так і на стадії підготовки до нього. Розділом Федеральних правил цивільного процесу встановлена низка правил, які можуть бути використані стороною для отримання відомостей і забезпечення розкриття доказів. Федеральна процедура також вимагає від сторін розкривати певну інформацію без офіційного запиту чи використання одного з інструментів. Крім процедури розкриття доказів, до змісту підготовчої стадії цивільного процесу входить також досудова нарада суддів з адвокатами, на якій сторони нерідко приходять до компромісу й укладають мирову угоду.

Звертаючись до процедури примирення сторін за законодавством США, можна зазначити обов'язковість проведення медіації в деяких категоріях справ, що є однією з основних відмінностей порівняно з іншими, розглянутими нами країнами. Зокрема, найчастіше медіація повинна проводитися у справах, що передбачають невелику суму спору [10, с. 102].

Можна зазначити відмінність між регулюванням цієї стадії у державах романо-германської правової сім'ї (Франції, Німеччини) та англосаксонської (Англії, США). Так, останні характеризуються більш активною участю сторін, зокрема детальним врегулюванням процедури розкриття доказів.

Висновки

На основі аналізу основних елементів стадії провадження до судового розгляду в цивільному процесі України та вивчення іноземного досвіду щодо підготовчих дій суду доходимо висновку, що правова природа підготовки справи до судового розгляду великою мірою залежить від її місця у цивільному процесі України. Так, провадження у справі до судового розгляду є окремою стадією цивільного процесу, що пов'язане з такими характеристиками:

- окрема законодавча регламентація у главі 3 розділу III ЦПК України;

- обов'язковість у процесі розгляду цивільної справи з огляду на чітко визначені моменти початку і закінчення, які оформляються процесуальними документами (межі стадії);

- спрямованість на досягнення загальної мети цивільного процесу – забезпечення правильного і своєчасного (швидкого) вирішення справи, ухвалення законного й обґрунтованого судового рішення; а також спеціальної мети – врегулювання спору до судового розгляду (примирення) та підготовки справи до судового розгляду;

- наявність специфічних завдань відповідно до мети, що свідчить про її процесуальну завершеність;

- наявність кола учасників і певної сукупності процесуальних дій, що ними вчинюються лише на цій стадії процесу відповідно до визначеної послідовності (зміст).

Розглядаючи зміст цієї процесуальної стадії, доходимо висновку, що нині необхідне роз'яснення на рівні вищих судів деяких процесуальних моментів стадії провадження до судового розгляду з метою підвищення потенціалу цієї стадії як інструменту оптимізації цивільного процесу, зокрема, щодо критеріїв оцінки справи, за яких суд повинен призначати попереднє судове засідання; критеріїв оцінки справи, за яких існує ймовірність мирного врегулювання спору, а отже, суд повинен вжити додаткових заходів щодо сприяння досудовому врегулюванню спору сторонами; питання розподілу судових витрат за деяких обставин закриття провадження на стадії провадження до судового розгляду і деякі інші.

В Україні фактично підготовка до судового розгляду відбувається після попереднього засідання (в разі його проведення). Посилаючись на досвід Німеччини, можна припустити, що попереднє судове засідання зможе реально виступити інструментом оптимізації цивільного процесу, якщо вже до його проведення буде проведена певна час-

тина підготовчих дій судом, зокрема тих із них, які можуть посприяти примиренню сторін. Останній висновок обумовлюється тим, що примирення має допускатись лише там, де з поведінки сторін спору та обставин справи впливає певна ймовірність мирного врегулювання конфлікту. Критерії, якими повинен керуватися суд, можуть бути роз'яснені на рівні актів вищих судів. Виникає також питання процесуального оформлення підготовчих дій суду в разі не проведення підготовчого судового засідання. За аналогією з процесуальним законодавством Німеччини таку ситуацію слід розцінити як проведення письмового судового засідання, що вимагає процесуального оформлення. Вважається, що надання йому певного зовнішнього вираження може підвищити значення для суду та учасників. Так, необхідність викладу мотивів і доводів у такій ухвалі (з якою згодом зможе ознайомитися, наприклад, дисциплінарна комісія) дисциплінуватиме суддю щодо реального вчинення всіх необхідних для підготовки процесуальних дій.

Список використаних джерел:

1. Тимченко Г.П. Підготовка справи до судового розгляду: витoki та сучасний стан // Проблеми цивільного та підприємницького права в Україні, 2010. – С. 142–146.
2. Ярема А. Г. Новели цивільного судочинства / А. Г. Ярема, Г. І. Давиденко // Вісн. Верхов. Суду України. – 2006. – № 4. – С. 37.
3. Бондаренко-Зелінська Н.Л. Підготовка справ до судового розгляду як стадія цивільного процесу : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Н.Л. Бондаренко-Зелінська ; КНУТШ. – К., 2007. – С. 27.
4. Ясинок М.М. Цивільний процес України : підручник / М.М. Ясинок. – К.: Правова Єдність, 2014 р., с. 251.
5. Луспенник Д. Д. Розгляд цивільних справ судом першої інстанції / Д. Д. Луспенник. – Х. : Харків юрид., 2006. – С. 145.
6. Штефан М.Й. Цивільне процесуальне право України : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / М.Й. Штефан. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2005. – С. 363.
7. Дарій Н.Е. Гражданский процесс зарубежных стран: учебно-методический комплекс дисциплины / Дарій Н.Е., Мегрелидзе М.Р. – М.: МГУТУ им. К.Г. Разумовского, 2012. – 134 с.
8. Code de procedure civile [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006070716&dateTexte=20080118>
9. Навчально-методичні матеріали з навчальної дисципліни «Порівняльний цивільний процес». – Київ, 2011. – 332 с.
10. Кудрявцева Е.В. Тенденции развития английского гражданского процессуального права после принятия Правил гражданского судопроизводства / Е.В. Кудрявцева // Вестник Федерального арбитражного суда Московского округа. – 2011. – С. 105.

Статья посвящена исследованию юридической природы института производства по делу до судебного разбирательства. Проанализированы нормы Гражданского процессуального кодекса Украины, которые регулируют порядок проведения этого производства, а также нормы иностранных законодательных источников в части регулирования стадии подготовки к судебному разбирательству в гражданском процессе. Особое внимание уделяется вопросам обязательности и самостоятельности этой стадии гражданского процесса в Украине и зарубежных странах. В статье выявлены основные теоретические и практические проблемы, которые имеют место на стадии производства по делу до судебного разбирательства в гражданском процессе Украины, а также найдены пути решения данных проблем на основе анализа зарубежного опыта.

Ключевые слова: производство по делу до судебного разбирательства, стадия, подготовка дела к судебному разбирательству, гражданский процесс, предварительное судебное заседание.

The article examines the legal nature of proceedings in case before the trial. The norms of the Civil Procedure Code of Ukraine, which regulate the order of the proceeding before the trial and the norms of foreign legal sources in the part of preparing of the cases for trial are investigated. Particular attention is paid to the compulsory stage and autonomy of civil procedure in Ukraine and foreign countries. The article identified the major theoretical and practical problems that occur on the stage of the proceedings before the trial in a civil proceeding Ukraine, and found ways to solve these problems by analyzing foreign experience.

Key words: proceeding in case before trial, preparing of the cases for trial, civil litigation, preliminary hearing.

